

В процесі групової роботи розкривається творчий потенціал учасників навчального процесу, формується комунікативна та інтерактивна компетенції, забезпечується реалізація завдань мовної підготовки студентів.

Терещенко С.І.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри бізнес-лінгвістики

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

АНОРМАТИВИ В УСНОМУ І ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

Анотація. У статті наголошено на важливості виявлення аномативів у мові студентів-нефілологів, створенні дослідницької бази девіацій, спостережених в їхній науково-навчальній практиці з метою вдосконалення методики вивчення української літературної мови. Запропоновано аналіз аномативів, засвідчених в усній і писемній комунікації студентів-нефілологів, зокрема відхилень від орфоепічних, правописних, лексико-граматичних, семантико-стилістичних норм літературної мови. Зроблено висновок про причини ослаблення норми в науково-навчальній практиці студентів: незнання правил, приписів літературного стандарту, нехтування принципами культури спілкування в офіційній сфері, а також відсутність належної українськомовної практики в повсякденній комунікації, що ослабляє нормативність професійного спілкування державною мовою.

Ключові слова: норма, слабка норма, девіація, аноматив, культура мови.

Summary. The article emphasises the importance of identifying anomalies in the texts of students of philology, creating a research base of deviations found in their scientific and educational practice in order to improve the methods of teaching the Ukrainian literary language. The article analyses the anomalies evidenced in the oral and written communication of students of philology, in particular deviations from the orthoepic, spelling, lexical-grammatical, semantic and stylistic norms of the literary language. It is concluded that the reasons for the weakening of the norm in students' scientific and educational practice are: ignorance of the rules and prescriptions of the literary standard, neglect of the principles of communication culture in the official sphere, as well as the lack of proper Ukrainian-language practice in everyday communication, which weakens the normativity of professional communication in the state language.

Keywords: norm, weak norm, deviation, anomaly, language culture.

Постановка проблеми. Помітне зростання кількості мовців, які використовують українську мову в усному та писемному офіційному й неофіційному спілкуванні, актуалізує дослідження відхилень від норм літературної мови, оскільки не всі мовці, зокрема студенти, мають належну мовну базу, тобто знання й навички використання орфографічних, орфоепічних, лексичних та граматичних норм, для формування усних і писемних висловлювань, уважливого визначення та коригування рівня мовної культури особистості. Беззаперечно, що культура мови – це усвідомлення значення літературного зразка для розвитку національної культури, а цілісність культури потребує культивування загальноприйнятого літературного стандарту [4, с. 124].

Виявлення аномативів в усній і писемній комунікації студентів-нефілологів уможлиблює створення дослідницької бази мовних девіацій, виявлення слабкої норми, тобто нестійкої норми, пов'язаної з регулярним відхиленням від кодифікованих правил [2, с. 276] в молодіжній комунікації, удосконалення методики навчання української мови, зокрема в неспеціальних ЗВО.

Аналіз останніх досліджень. Культуру мови особистості, шляхи опанування літературного стандарту української мови вивчали Л.І. Мацько, І.П. Ющук, О.Д. Пономарів, М.Я. Плющ та ін. Теоретичні й практичні результати досліджень девіацій в офіційному спілкуванні, установлення причин їх виникнення, формування критеріїв визначення анормативності текстів засвідчують роботи Ф.С. Бацевича, Т.В. Попової, О.Г. Рудої тощо. Проблеми відхилення від мовної норми перебувають в центрі постійної уваги соціолінгвістів, лінгвокультурологів, учених-когнітивістів, актуальні в педагогіці, методиці вивчення національних мов. До вивчення анормативів застосовують різні підходи – комунікативний, дискурсивно-текстовий, когнітивний, контрастивний та ін. Певної уваги, на наш погляд, заслуговують відхилення від власне мовної норми (орфоепічні, правописні, лексико-граматичні, семантико-стилістичні анормативи) та екстралінгвальні девіації (відсутність конструктивної інформації, некоректне відображення взаємозв'язків понять, реалій тощо).

Метою статті є виявлення, систематизація та встановлення причин девіацій у мовній практиці студентів-нефілологів.

Виклад основного матеріалу. Тут аналізуємо й оцінюємо усні й писемні висловлювання студентів з погляду порушень мовної норми, зокрема найбільш поширених анормативів – орфоепічних, орфографічних, граматичних, стилістичних тощо.

В усному мовленні студентів-нефілологів спостережено недотримання насамперед *акцентуаційних норм*: громадський порядок, та́борах Мордовії, ф́ахове видання, ва́ловий продукт, на́длишок/на́длишко́вий, ви́падок/випа́дки, першочергове завдання. Наявні також відхилення від усталеного в мовній практиці наголошення термінологічних одиниць: марке́тинг, менеджме́нт, де-юре́ і под. Несформовані навички правильного наголошення слів підтримуються порушенням акцентуаційних норм широким загалом в офіційному спілкуванні, у ЗМК (особливо в трансляціях наживо), впливом діалектного й просторічного мовлення.

У писемній науково-навчальній практиці студентів засвідчено численні порушення *орфографічної норми*. Вони зумовлені насамперед впливом ненормативної (просторічної) усної молодіжної мови (*процетоване джерело, ознайомлений с цим питанням, проблема виникла через незнання закону, це тафтологія, на проєкт витрачено міліарди, це беззаперечно, у маркетинговій сфері й под.*); несформованими орфографічними навичками, незнанням правил українського правопису (можу **що до** цього сказати, **Факультет Фінансів, Київський Національний Економічний Університет ім. Вадима Гетьмана, діджіталізація усієї країни, стайлинг, професійно-орієнтований, продавець топчик, нажаль**). Орфографічні девіації зумовлені також неусталеністю певних написань, що їх засвідчують і тексти науково-навчальної літератури, і засоби масової комунікації (*спеціальність економіка управління* (замість *спеціальність «Економіка управління»*), *важливо встановлювати й розвивати бізнес_зв'язки, топ-10 чиновників-управлінців, на веб-сайті університету, хочу стати топ-*

менеджером). Зауважимо, що в «Українському правописі» (2019) чітко сформульовані правила правопису складних слів і значно розширено ілюстративний матеріал до них [7, сс.46–66]. Спостережено також хитання в написанні слів з пів- (*пів-університету/пів університету, обійшли пів-Києва/пів Києва*); у правописі окремих слів: *проект/проєкт*, *проектний/проєктний*.

Студенти виявляють недостатній рівень оволодіння лексичними нормами української літературної мови. Так, визначаємо порушення, спричинені нерозвиненим чуттям слова, збідненим лексиконом, зокрема незнанням української синоніміки. Наприклад, молодь ігнорує рекомендації уникати в писемному спілкуванні слова «даний» і вживати синоніми *цей, названий, згаданий, запропонований* [5, с. 117–118], як-от: *Даний твір належить до жанру «фентезі» (замість Цей твір належить до жанру «фентезі»)*. Серед помилок спостерігаємо вживання *відношення* замість *ставлення* (*У тексті точно передано відношення працівників до своєї роботи*), *оточуючі* замість *оточення* (*Він не знайшов спільної мови з оточуючими*).

Неправильний лексичний відповідник може мати стилістично недоречну форму – розмовну замість книжної (*На думку багатьох фахівців, цьому сприяла ціла купа факторів; Цей чел зробив дуже вагомий внесок у розвиток футболу*).

Поширені помилки, спричинені вживанням слів у не властивому для них контексті, напр.: *вважаємо, що такі вчинки носять темпоральний характер; Треба надати деяку еволюцію цим реформам*).

Застерігаємо студентів від надмірного окнижнення висловлювань (*Морські пейзажі надають вам небувалого спокою замість «дарують надзвичайний спокій»; Це лімітує мої прагнення замість «обмежує мої прагнення»*). Часом у мові студентства засвідчуємо суржикові слова (*Він був першим, хто визвався допомогти; Вони стрілися на мосту для обговорення своїх намірів; Учасники конференції задавали багато питань; Він бувший директор підприємства*).

Неврахування багатозначності слова, неуважність до його семантики спричиняє лексичні помилки: *Працівники зацікавлені в досягненні успішності підприємства* (очевидно, тут ідеться про успіх, оскільки успішність – це його досягнення); *Компанія з найменшими втратами вийшла з важкого положення, що створилося* (замість зі скрутного становища).

В усних і писемних висловлюваннях студентів поширені кальковані з російської мови вирази, зокрема *не дивлячись на* (замість незважаючи на) *тим не менше* (замість а втім, проте), *у першу чергу* (замість насамперед), *у свою чергу* (замість зі свого боку, також), *як правило* (замість зазвичай, здебільшого, переважно) тощо.

Певна кількість лексичних девіацій спричинена нерозрізненням значень слів-паронімів та «псевдосинонімів»: *Опираючись на свої знання, обумовлено зростанням цін на нафту, розповсюджували цікаві ідеї серед молоді, університет наш носить назву відомої людини*.

В усній і писемній мові студентів виявлено порушення *граматичних норм*. Слабкою нормою тут є форма родового відмінка іменників другої відміни чоловічого роду: *неправильне оформлення документу, не вживав цього терміну, вступив до університета, я прикипів до цього романа*.

Потребують редагування в студентських роботах граматичні анормативи – форми прізвищ чоловіків із закінченням на приголосний та -о, а також прізвищ на -а/-я (*робота Василя Дмитренка; у мого бізнес-партнера Андрія Легеда* (замість *Легеди*, бо початкова форма прізвища *Легеда*); *Валерія Якуша* (замість *Якуші*, бо початкова форма *Якуша*) у документі не зазначено).

Помиляються студенти й тоді, коли для вираження міри ознаки предмета чи явища вживають не притаманні українській мові словоформи (*самий кращий приклад, не самі приємні спогади*) або поєднують для цього непоєднувані способи й засоби творення різних ступенів порівняння прикметників (*більш впевненіше говорив, найбільш вразливіша галузь виробництва, відповідь має бути як можна більш повною*).

Здебільшого студенти ігнорують кличний відмінок, у їхньому мовленні це й досі слабка норма (*шановний пан координатор, вельмишановна комісія, Станіслав, радий тебе бачити, Ольга Семенівна, ми в аудиторії 325*). Зауважимо, що й етикетні формули звертання потребують постійного коригування, наприклад у звертанні до викладача: *добрий день, пане Віталію Сергійовичу* або *пане Віталію* (замість *добрий день, Віталію Сергійовичу* або *пане викладачу*).

У студентській мовній практиці виявлено й анормативні синтаксичні одиниці, серед яких речення з повторенням того самого прийменника або вживання прийменника у словосполученні з нормативним безприйменниковим зв'язком: *для мене як для людини відповідальної...* (замість *для мене як людини відповідальної...*), властиві *для мене риси* (замість *властиві мені риси* або *характерні для мене риси*); речення з порушенням правил граматичного керування та лексичного зв'язку: *Ми прагнемо до опанування навичками та знаннями* (замість *опанування знань та формування навичок*), які необхідні в майбутній професії; речення, у яких порушено узгодження між підметом і присудком: *Усі, хто взяли* (замість *узяв*) *участь у змаганнях, збираються біля університету*. Серйозним недоліком є задовгі синтаксичні конструкції, багатослівні, часто малозмістовні речення, що ускладнюють розуміння висловлюваного: *Ці паперові пакети можна використовувати більшу кількість разів і переробляти, але просто цікаво, наскільки швидко з такими темпами наші ліси нагадуватимуть скоріше порожні поля з травою, адже ці ж пакети створені для багаторазового використання, (якщо виключити той факт, що може піти дощ, або м'ясо з рибою з магазину доведеться нести в руках, інакше пакет промокне), а поставки нових потрібні постійно*.

Аналіз письмових робіт студентів виявляє несформовані уміння та навички виразно й точно висловлювати думку. Незнання національних особливостей, притаманних науковому викладу, вплив чужомовної наукової мови [8, с. 165]

спричиняють нагромадження мовних штамів, творення мовних покрутів: *У якому сенсі тут йдеться мова?* (замість *про що тут йдеться?*), *Твій виступ не несе в собі нічого цікавого* (замість *Твій виступ не цікавий/малоінформативний*), *Наданий текст є невідповідним своїй назві* (замість *Цей текст не відповідає назві/Назва тексту не відповідає його змісту*).

Стилістично неопрацьоване висловлювання, його недосконале синтаксичне оформлення зазвичай спричинює й порушення **пунктуаційних норм**. Під впливом мережевого спілкування студенти часто ігнорують розділові знаки в реченнях, забувають про належне пунктуаційне оформлення науково-навчальних текстів. У їхніх роботах наявні синтаксичні конструкції із зайвими розділовими знаками (*Проте, його думки були дуже суперечливими; З подякою, студентська рада факультету; Глобалізація, як чинник розвитку економіки; Виступ був цікавим, та інформативним*); відсутніми, проте обов'язковими за правилами пунктуації розділовими знаками (*Говоримо або про необхідні витрати_або про розбазарювання коштів; Автор використав різні засоби_щоб переконати_що працювати необхідно*).

Висновки. Отже, спостережені девіації в усних і писемних висловлюваннях студентів нефілологічних спеціальностей засвідчують типовість орфоепічних, правописних, лексико-граматичних аномативів, що є показником слабого засвоєння літературного стандарту сучасної української мови.

Причинами відхилень від мовної норми в студентському навчальному середовищі можна вважати незнання або слабе знання правил мови, порушення їх у спонтанних ситуаціях спілкування, нехтування рекомендаціями дотримуватися усталених мовних вимог щодо орфографічного, пунктуаційного, стилістичного та граматичного оформлення текстів.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної девіатології. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2000. 236 с.
2. Єрмоленко С.Я. Сильна і слабка мовна норма. Літературна норма і мовна практика. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект Поліграф», 2013. С. 265–269.
3. Єрмоленко С.Я. Норма. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2004. 824 с.
4. Єрмоленко С. Засоби масової комунікації і мовна свідомість сучасного українця. Культура слова. 2013. Вип. 79. С. 123–125.
5. Катерина Городенська. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2019. С. 117-118.
6. Руда О.Г. Комунікативні девіації в умовах українсько-російського білінгвізму. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 198 с.
7. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 391 с.
8. Шульга Т. Типові помилки в наукових роботах студентів. Культура слова. 2011. Вип. 74. С. 163–166.